

KÖNYVISMERTETÉS

Bekker Zsuzsa: Rendszerválság. Alkalmazkodási folyamatok mérése a keleteurópai országokban 1970 és 1990 között

Aula (BKE), Budapest, 1995. 309 o.

Az alkalmazkodás elemzése, ha úgy tetszik az alkalmazkodás gazdaságtana viszonylag új területe a közgazdaságtannak. Jelentősége különösen felértékelődött az utóbbi évtizedekben, amikor a gazdaság minden területén felgyorsult változásoknak vagyunk tanúi. Ezekre a gazdaság szereplői valamilyen módon reagálni kényszerülnek, a válaszadás egyszerűen nem "tagadható" meg. A kérdés inkább ennek hogyanja és a gyorsasága, aminek értelemszerűen következménye az alkalmazkodás sikeressége. Nem véletlen ezért, hogy az elmúlt években a témáról itthon is és külföldön is jelentős irodalom keletkezett.

Bekker Zsuzsa könyve mind elméleti, mind módszertani szempontból igen jelentős hozzájárulás ehhez az irodalomhoz. Négy keleteurópai ország (Bulgária, Csehszlovákia, Magyarország és Lengyelország) alkalmazkodási teljesítményét és politikáját veszi vizsgálat alá, s jut "szembeötlő csoportazonos jellegzetességeik" alapján arra a következtetésre, hogy a nyolcvanas évek végén az adott társadalmi-gazdasági rendszerük szükségszerűen omlott össze. A változások egy "hosszan érlelődő folyamatnak »csupán« végkifejletei. Ami történt, az volt, hogy a rendszer gazdasági megújulásképtelenségének manifesztta válása látványosan ekkor következett be." (9. o.) Természetesen a keleteurópai rendszerek anomáliái korábban ismertek voltak, s a hetvenes és nyolcvanas évek külső sokkhatásai alapján bekövetkező teljesítményellehetetlenülés is ma már triviálisnak ható igazság. A tudomány számára gyakran éppen a kézenfekvő igazságok bizonyítása a legnehezebb feladat. Bekker Zsuzsa munkájában a számok több nyelven "beszélnek", ami a mű igen nagy értéke. A szerző hangsúlyosan a "módokról", a "mikénről" és a "mértékekről", tartalmi és módszertani szempontból egyaránt számos új mozzanattal gazdagítja képünket.

Különösen fontos eredmény, hogy az alkalmazkodási folyamatokat, annak terheit a kötet empirikusan is teszteli és számszerűen is bemutatja. Ilyen szempontból jónak tartom a Jánossy, valamint a Balassa-módszer keleteurópai adaptálását, valamint az összehasonlításul vett országok kiválasztását. A dolgozat hatalmas volumenű és számos új mozzanatot felvető kvantitatív elemzést tartalmaz a cserearányokra, a növekedésre vagy az exportexpánzióra. A gazdaságpolitikai prioritások átértékelésének a bemutatását vagy a különböző alkalmazkodási utak, típusok és módok összehasonlító elemzését külön is érdemes kiemelni.

Örömmel olvastam a szerző következtetését, miszerint az esetenként még a nyugati irodalomban is élő hiedelem a keleteurópai országok "növekedési fölényéről" hosszabb távon nem igazolható. Hozzátenném, hogy ez a megállapítás kiterjeszthető egyéb makroteljesítményekre is. Különösen a foglalkoztatásra és az inflációra gondolok.

A munkanélküliség 2-3 százalékos körüli szintje mellett, megkockáztatható, hogy a fejlett ipari országokra 1973ig gyakorlatilag a teljes foglalkoztatottság volt jellemző. S miután ez igazi foglalkoztatottság volt, szemben a keleteurópai országok viszonylag jelentős "kapun belüli" munkanélküliségével, mindenképpen megkérdőjelezhető az a mítosz, miszerint a "teljes" foglalkoztatottság keleteurópai jelenség lett volna, s a szocialista gazdaságok "fölénye" legalább ebben igazolható lenne. Ezen nem változtat érdemben, hogy regionálisan és időszakosan a munkanélküliség problémája több iparilag fejlett országban ebben az időszakban is jelen volt. De hasonló mondható el az inflációról is, legalábbis az ötvenes évek eleje és a hatvanas évek közepe közötti időszakban, amikor több fejlett ipari ország képes volt gyakorlatilag inflációmentes fejlődést (gyors növekedés és teljes foglalkoztatottság mellett) produkálni.

A hatvanas évek nagy részét így sokakkal egyetértésben joggal tekinthetjük "aranykornak", mivel a

gyors növekedés (közel 5 százalék) gyakorlatilag teljes foglalkoztatottsággal (2 százalék körüli munkanélküliség) és inflációmentes fejlődéssel (3 százalék körüli) járt együtt. Más kérdés, hogy a makroteljesítményekben már a hatvanas évek végén a fordulat jelei voltak tapasztalhatóak, s 1973 mint fordulópont és válságkezdő csak megszorításokkal felel meg a valóságnak. Ez mindenképpen igaz az inflációra, ami gyakorlatilag az 1968 körüli "bérrobbanással" egyre inkább meggyorsult. A folyamatnak a nemzetközi pénzügyi rendszer 1971-es összeomlása újabb lökést adott, amit hatásaiban mindenképpen nevezhetünk újabb világgazdasági "robbanásnak". S nem is említettük az 1971-es olajrobbanást (az olajárak megduplázódásával), amiről utólag a későbbi nagyobb katasztrófa tükrében hajlamosak vagyunk megfeledkezni, bár kétségtelen, hogy drámai világgazdasági következményei akkor elmaradtak.

A világgazdaság strukturális válságáról tehát már 1973 előtt komoly jelzések jöttek. Kétségtelen, hogy a növekedési folyamatokban 1973 az igazi fordulópont, hiszen ezt követően a háború utáni első igazi világgazdasági recesszióknak lehetünk tanúi. Mégis az 1973-as olajrobbanás nem ok és nem egyszerűen kezdet, hanem sok szempontból következmény. Bizonyos korábban megindult folyamatoknak egyik állomása. Hozzá kell tenni: tény, hogy a korábbi "sokkókból" a keleteurópai országok nagyjából kivül maradtak (bár korántsem egészen mondható ez el például a Bretton Woodsi rendszer 1971-es összeomlásáról), sőt mint maga a szerző is bemutatja a hatások Kelet-Európára 1973 után is késleltetetten jelentkeznek. Az 1973-as világgazdasági sokkra, mint erre a szerző helyesen jelzi, a keleteurópai gazdaságpolitikai alkalmazkodási válaszok csak 5-6 éves késéssel jelentek meg.

A későbbiekre ugyanígy meg lehet említeni az 1982-es kamatrobbanást, ami súlyos adósságválságot idézett elő és az erősen eladósodott középkelet európai országokat nehéz helyzetbe hozta. De bizonyos mértékig hasonló a helyzet 1985-től az olajárak zuhanásával. Talán nem túlzás ezekre az évekre egyfajta negatív "olajrobbanásról" beszélni, hiszen a reálolajárak gyakorlatilag visszamentek az 1973 előtti szint közelébe. Miközben az olajfogyasztók inflációs teljesítménye megjavult, s a nyolcvanas évek Európáját a konjunktúra jellemzi, a szovjet gazdaságnak elviselhetetlen megrázkódtatást okoztak. Igazából ez az egyik fő oka, hogy a nyolcvanas évek második felében, mint ezt a szerző megemlíti, a szocialista relációban javuló cserearánytendencia tapasztalható. Ez természetesen nem változtat azon, hogy a szocialisztikus rendszerek teljes ellehetetlenülése az évtized végére valóban bekövetkezett.

Egyetértek a szerzővel, hogy az 1973 előtti időszakban az olcsó termelési tényezők, az akkumulálódott, de még alkalmazásba nem vett technika, valamint az internacionalizálódás nagyban meghatározták a gyors növekedés lehetőségeit (44. o.). Más kérdés, hogy a tényezők (és természeti források) 1973 után megdrágultak, míg a technikai fejlődés és a globalizáció talán még erőteljesebbé váltak. A hetvenes évek technikai fejlődése példátlan nagy struktúraváltást indított el, talán nagyobb, mint az előző évtizedekben. Mivel az innováció és az alkalmazás felgyorsult, ezért a növekedési hatásoknak gyorsabban kellett volna jelentkezni. Úgy tűnik, hogy ez a technika számos területen, főként a szolgáltatások előtérbe kerülésével, nem indukált olyan gyors termelési növekedést és fogyasztásbővülést, mint az ötvenes-hatvanas években. Még inkább zavarban vagyunk a globalizációval, ami éppen ezekben az évtizedekben gyorsul fel, de dinamizáló hatása csak a világgazdaság egyes régióiban (NICs) van. Nem kétséges, hogy a szocialista rendszer összeomlása az ilyen jellegű alkalmazkodás kudarcának tulajdonítható. A hetvenes évektől a szocialista rendszer éppen a technikai fejlődés és a globalizálódás új tendenciáival szemben mondott totális csődöt. A kudarc így szélesebb értelmű, mint egyszerűen az, hogy a hatékonyságorientáció még a megreformált gazdasági működési módokba sem épült be.

Hozzá kell tenni, hogy több nyugati ország alkalmazkodása sem volt teljesen sikeres. A munkanélküliség növekedése, főként hosszabb távon (rövid távon konjunktúráisan elkerülhető lehet a probléma jellegénél fogva) szintén felfogható az alkalmazkodás kudarcaként vagy áthárításként. A vizsgált országok között Ausztria és Finnország a munkanélküliséget 1990-ig alacsonyan tartották (3,2-3,4 százalék), míg Spanyolországban a munkanélküliség a nyolcvanas évek végére 20 százalék körüli szintre kúszott (Portugáliában 5-7 százalék körül volt.). Míg Ausztriában

sikerült az inflációt is mérsékelt szinten tartani, Portugália és Spanyolország esetében az infláció és a munkanélküliség közötti "trade off" nagyon markáns volt. (A nyolcvanas évek második felében Portugáliában 15 százalék, Spanyolországban viszont csak 6 százalék körüli infláció.)

A prognózisokban érdemes az "újjáépítési periódus" felvetése KözépKeletEurópában. Egyetértek a szerzővel, hogy a visszaeséseket (s ez indokoltan vetődik fel az "átalakulás recesszió" kapcsán - lásd *Kornai János*) "automatikusan" követő újjáépítés megkérdőjelezhető a kilencvenes évek Kelet-Európájára, s ennek mechanizmusai "bizonytalanabbak". Hogy ennek az esélyei Magyarországon a piacosítás előre haladottabb foka miatt jobbak lennének, más kérdés. 1992-1993ban még ez bizonyára így látszott. Ma, 1995ben a súlyos belső és külső egyensúlyhiányok miatt a magyar esélyek rosszabbaknak tűnnek, mint Lengyelországban vagy különösen a Cseh Köztársaságban. Ha nem tudunk az egyensúlyproblémákon úrrá lenni, fennáll a veszélye, hogy a magyar gazdaság sajátos "stop-go" ciklusba kényszerülhet.

Palánkai Tibor

Palánkai Tibor a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem professzora.